

Ewa CZERWIŃSKA

Sprawcy zabójstw na tle seksualnym

Problematyka niniejszego opracowania koncentruje się na analizie tła motywacyjnego (czynnikach osobowościowych i sytuacyjnych) zbrodni zabójstwa dokonanego na tle seksualnym. Pomimo bogatej literatury dotyczącej tego rodzaju zabójstw, istnieje jednak wiele problemów dotychczas nie rozwiązanych i niejasnych.

Przestępstwa te pod względem ilościowym stanowią nikły odsetek zarejestrowanej przestępczości, a jeśli chodzi o motywy zabójstw, motyw seksualny stanowi najmniej liczną grupę. Jednak bezsporny jest fakt ogromnej szkodliwości społecznej tego rodzaju przestępstw tkwiącej w ich ciężarze gatunkowym (Leszczyński, 1992).

Badaniami nad sprawcami zabójstw seksualnych na gruncie polskim zajmowali się przede wszystkim E. Leśniak, A. Szymusik, R. Leśniak (1974), J. Kozarska-Dworska i M. Dworski (1975), S. Morusiewicz (1981), J.K. Gierowski (1985, 1988, 1989), J. Godlewski (1988), J. Leszczyński (1992), J. Gromska (1992), J.K. Gierowski, J. Heitzman, A. Szymusik (1994), K. Sławik (1996), Z. Majchrzyk (2001).

Według L. Falandysza (2001) ciekawą propozycję stanowi także praca A. Czerwińskiego i K. Gradonia (2001), będąca połączeniem teorii, wywodów naukowych na tle analizy pojedynczych przypadków zabójców wielokrotnych, w tym seksualnych.

Najogólniej rzecz ujmując zabójców na tle seksualnym można podzielić na dwie grupy: sprawcy dokonujący czynu w celu zaspokojenia dewiacyjnego popędu seksualnego i zabójcy, u których zamiarem pierwotnym było zaspokojenie popędu bez chęci pozbawienia życia ofiary. W drugiej grupie sprawców do zabójstwa dochodzi na skutek wyraźnego oporu ofiary lub chęci pozbycia się świadka (tzn. ofiary – z lęku, obawy sprawcy przed ujawnieniem gwałtu) albo czyn ten związany jest z chęcią zaspokojenia sfrustrowanych potrzeb psychologicznych sprawcy, najczęściej potrzeby dominacji i podtrzymania własnej wartości.

D. Grubin (1994) zwraca uwagę na niezmiernie trudności w jednoznacznym określeniu czy zabójstwo na tle seksualnym było zaplanowane przez sprawcę, czy też planował on tylko gwałt, a na skutek innych okoliczności doszło do pozbawienia życia ofiary.

Zdaniem J. Leszczyńskiego (1992) terminy „zabójstwo na tle seksualnym” oraz „zabójstwo seksualne”, „zabójstwo z lubieżności” nie są jednoznacznie pojmowane w literaturze przedmiotu. Szereg autorów uznaje te określenia za tożsame i posługuje się nimi zamiennie. Autor podaje, iż według T. Hanauska (1980, s. 42) „(...) za właściwe zabójstwo na tle seksualnym, czyli zabójstwo seksualne, uznać trzeba każde umyślne spowodowanie śmierci człowieka dla wzbudzenia, utrzymania bądź zaspokojenia popędu płciowego sprawcy”.

Autor ten dzieli zabójstwa na tle seksualnym na dwie grupy:

- zabójstwa na tle seksualnym pozorne,
 - zabójstwa na tle seksualnym właściwe, czyli zabójstwa seksualne.
- Następnie autor dokonuje następującego podziału zabójstw na tle seksualnym:
- zabójstwa pozorowane tzn. z innych motywów, gdzie mamy do czynienia z pozorowaniem przez sprawcę wystąpienia niektórych elementów charakterystycznych dla przestępstwa seksualnego,
 - zabójstwa quasi-seksualne, dokonane przez osoby chore psychicznie z motywacji patologicznej np. głównie urojeń,
 - zabójstwa przypadkowe, gdzie śmierć ofiary nie była zamiarem sprawcy, ale wynikiem np. nieostrożnego bądź brutalnego jego zachowania,
 - zabójstwa akcesoryjne w stosunku do wcześniejszego aktu seksualnego mające na celu wykluczenie świadka przestępstwa lub udaremnienie protestów werbalnych lub fizycznych ofiary.

Dalej autor dzieli zabójstwa seksualne rzeczywiste na popełnione po pierwsze *w celu wzbudzenia popędu płciowego sprawcy, utrzymania go lub nasilenia*, po drugie *po odbyciu stosunku seksualnego, gdzie sprawca nie zaspokoił popędu oraz popełnione zamiast stosunku płciowego tzw. zabójstwa ekwiwalentne*.

Inny podział zabójstw na tle seksualnym prezentuje K. Imieliński (1986, s. 237). Autor ten wyróżnia zabójstwo:

- z lubieżności,
- podczas pokonywania oporu gwałconej ofiary,
- w celu uniemożliwienia ofierze wołania o pomoc,
- w czasie orgazmu – często przy zawężonej świadomości, jako dalszy ciąg pokonywania oporu ofiary,
- dla ukrycia przestępstwa seksualnego i pozbycia się świadka zgwałcenia,
- z innych motywów, upozorowane na zabójstwo z lubieżności,
- z lubieżności o tendencjach nekrofilijnych.

Na pewnym poziomie ogólności można wyróżnić wspólne cechy osobowościowe dla większości zabójców na tle seksualnym (uważa się również, iż podobne cechy i zaburzenia w funkcjonowaniu osobowości przejawiają sprawcy gwałtów (Leśniak, Leśniak, 1983).

Do powyższych wniosków dochodzi także J. Gromska (1992) poddając szczegółowej analizie psychologicznej 21 sprawców gwałtu z zabójstwem i porównując ich z 21 sprawcami gwałtów. Jedyne statystycznie istotne różnice ustalono jeśli chodzi o wykształcenie (sprawców zabójstw charakteryzował niższy jego poziom – najczęściej podstawowe i niepełne podstawowe), poziom inteligencji (niższy w grupie sprawców zabójstw) oraz introwersję (jej przewaga u sprawców zabójstw). W obu grupach lęk i agresja nie były cechami dominującymi w osobowości sprawców. W konsekwencji autorka stwierdza, iż wobec braku istotnych różnic pomiędzy dwoma grupami zabójstwo seksualne związane z gwałtem jest sprawą przypadku a nie cech osobowości sprawcy.

R. Leśniak, A. Szymusik i E. Leśniak (1974) na podstawie badania 15 sprawców zabójstw seksualnych stwierdzili, iż 11 sprawców miało poniżej 30 lat, w większości byli to pracownicy fizyczni z wykształceniem podstawowym, zamieszkali w dużym mieście. Czynu dokonywali przeważnie nocą. Sprawcy ci charakteryzowali się wyższym poziomem inteligencji w porównaniu z zabójcami z innych motywów, stwierdzono

u nich zaburzenia w rozwoju psychoseksualnym, oraz skrajnie nasiloną introwersję. W przypadku 75% sprawców czynnikiem dekompensującym ich zachowanie w chwili czynu był alkohol.

J. Kozarska-Dworska (1975) stwierdza, iż na 34 badane przez nią przypadki 31 zabójstw związanych było z gwałtem. U 30 sprawców zamiar zabójstwa powstał w czasie lub po akcie seksualnym, a w przypadku 4 sprawców czyn był warunkiem osiągnięcia satysfakcji seksualnej. U 19 sprawców rozpoznano dewiacje seksualne, natomiast u 8 sadyzm i cechy sadystyczne. 70% badanych działało pod wpływem alkoholu. 52% sprawców było wcześniej karanych głównie za czyny chuligańskie, pobicia i rozboje.

J. Gurgul (1982) wymienia charakterystyczne cechy sprawców zabójstw z lubieżności: seryjność, przypadkowy dobór ofiar, stereotypowość działania, staranny dobór miejsca zbrodni, rzadkość okaleczania ciała ofiary. Sprawcą jest zawsze osoba płci męskiej, działająca w pojedynkę. Jest to psychopata, sfrustrowany seksualnie, mający trudności lub nie umiejący nawiązywać kontaktów z kobietami, jest on konfliktowy, zazwyczaj poniżej 40 roku życia, o przeciętnym wyglądzie i najczęściej poczytalny w chwili czynu. Pierwsze zabójstwo podyktowane jest motywem seksualnym, a 75% ofiar to osoby znane sprawcy.

Według E. Leśniak (1983) i J.K. Gierowskiego (1989) sprawcami przestępstw seksualnych najczęściej są osoby psychopatyczne, często o sadystycznych rysach osobowości. Na zewnątrz są to ludzie układni, uprzejmi, spokojni, często psychosteniczni. Charakteryzują się introwersją, infantyлизmem psychoseksualnym, ukrytą wrogością wobec kobiet i rezerwą w stosunku do innych.

J. Leszczyński (1992) analizując wyniki swych badań empirycznych stwierdza, iż niezwykle trudno jest przyjąć istnienie jedyne go typu zabójcy seksualnego, a tym bardziej zabójcy na tle seksualnym. Autor wysnuwa następujące wnioski dotyczące sylwetki sprawców:

- Zabójcami na tle seksualnym są mężczyźni;
- Działanie ich charakteryzuje się wysoką skutecznością, co wyraża się znaczną przewagą przestępstw dokonanych nad umiłowanymi;
- Sprawcami są osoby młode wieku 18–34 lat, pracujące zawodowo lub zarobkowo, o niskim statusie materialnym, są to osoby samotne, nie pozostające w trwałych związkach z kobietami, o niskim poziomie wykształcenia;
- Sprawcy zabójstw wykazują zaburzenia osobowości – psychopatię, charakteropatię, socjopatię;
- 84,9% sprawców w chwili popełniania zbrodni znajdowała się pod wpływem alkoholu;
- Około 40% sprawców było wcześniej karanych, najczęściej za inne przestępstwa niż seksualne;
- Ocena środowiskowa sprawców była ujemna (wywiady środowiskowe organów MO), natomiast zdecydowanie lepszą opinię uzyskiwali w miejscu pracy;
- Ofiarami były osoby zarówno bliskie sprawcy, nieznane lub nowo poznane, z przewagą dwóch ostatnich;
- W zeznaniach sprawców rzadko pojawiał się seksualny motyw zbrodni, a niekiedy zabójstwo powiązane było ze zbrodnią zgwałcenia lub rabunkiem, zazwyczaj sprawcy nie wykazywali skruchy, a większa część przyznawała się do winy na skutek przedstawienia niepodważalnych dowodów;

— Sprawcy ci w chwili czynu najczęściej używali narzędzi przypadkowych i w 60,6% przypadków ofiary zmarły na skutek uduszenia gwałtownego.

Twórcą kompleksowego podejścia do zagadnienia motywacji zabójstw jest J.K. Gierowski (1989). W swej pracy poświęconej motywacji 105 sprawców zabójstw dokonał analizy porównawczej i charakterystyki sześciu wyodrębnionych grup sprawców. Wykazał, że istnieją pewne typowe układy osobowościowo-sytuacyjne (osobowościowe tło motywacyjne, sytuacyjne tło motywacyjne), warunkujące powstawanie określonych motywów wiodących.

Jedną z sześciu analizowanych grup byli sprawcy zabójstw na tle seksualnym (16 mężczyzn – 15% ogółu badanych). Średnia wieku w tej grupie wynosiła 27 lat.

Ogólna analiza uwarunkowań środowiskowych i biologicznych wykazała, iż sprawcy ci wychowywali się w środowiskach umiarkowanie niekorzystnych (ambiwalentna atmosfera w rodzinie, nie najlepsze warunki materialne, negatywne lub ambiwalentne kontakty emocjonalne z rodziną w szczególności brak pozytywnych więzi uczuciowych z matką, niekonsekwentnie stosowane kary fizyczne, zaburzone kontakty emocjonalne z rówieśnikami, umiarkowanie nasilone agresywne wzory zachowania się w rodzinie i środowisku pozarodzinnym, duża częstotliwość występowania sytuacji trudnych).

Jeśli chodzi o urazy i obciążenia biologiczne oraz uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego, to występowały one w tej grupie sprawców w stopniu umiarkowanym. Chodziło tutaj o patologie ciąży i porodu, urazy czaszkowo-mózgowe oraz występowanie chorób somatycznych z odczynem oponowo-mózgowym.

Ogólny iloraz inteligencji w tej grupie oceniono jako przeciętny ($IQ=95$), natomiast niższe, niż przeciętne zdolności ustalono w zakresie inteligencji społecznej (chodziło tutaj przede wszystkim o umiejętności planowania w sytuacjach społecznych, oraz stopień uświadamiania sobie elementarnych zachowań społeczno-moralnych).

Ogólnie rzecz ujmując, w tej grupie sprawców sfera poznawcza nie pełniła w sposób właściwy kontroli nad sferą popędowo-emocjonalną.

Badaną grupę charakteryzował wysoki poziom neurotyzmu, egocentryzm, mała odporność na stres, skłonność do niepokoju i załamań nerwowych w sytuacjach trudnych, wysoki poziom psychopatii, melancholiczny typ temperamentu, wrogość, skłonność do dominacji, chłód emocjonalny, nieufność, podejrzliwość w stosunku do otoczenia, obniżona samoocena, słaba internalizacja norm. Wśród badanych dominowała introwertywna struktura osobowości, która często współwystępując z wysokim poziomem neurotyzmu odpowiadała za skłonność do kumulowania napięcia emocjonalnego i zaspokajania potrzeb w sferze marzeniowo-wyobraźniowej.

U badanych stwierdzono zaburzenia seksualne (według DSM-III-R dzielą się one na dewiacje seksualne /parafilie/ i zaburzenia funkcji seksualnych). 60% badanych przejawiało dewiacje seksualne (masochizm, fetyszyzm, oglądactwo, pedofilię, zoofilię), natomiast u 40% sprawców stwierdzono wzmożony popęd seksualny.

Jeśli chodzi o zewnętrzne czynniki predestynujące do popełnienia zbrodni, czyli tzw. sytuacyjne tło motywacyjne, to charakterystyczne były tutaj długotrwałe konflikty z otoczeniem społecznym o charakterze utrudnienia czynności z powodu braku elementów potrzebnych do jej wykonania, frustracji, bądź konfliktu motywacyjnego. Najbardziej sfrustrowanymi potrzebami była potrzeba dominacji, podtrzymania własnej wartości, afiliacji, akceptacji i uznania oraz potrzeba seksualna.

Biorąc pod uwagę niektóre aspekty czynu i właściwości procesu motywacyjnego, to w opisywanej grupie mamy do czynienia bardzo często z wielokrotnością przestępstwa, z w pełni uformowanym motywem czynu, tzn. z działaniem zaplanowanym i ukierunkowanym na realizację określonego celu oraz nieznajomością ofiary (była nią osoba obca sprawcy). Czyn przestępczy pozostawał w związku z działaniem zmierzającym do pobudzenia lub zaspokojenia popędu seksualnego, natomiast jako motywy współwystępujące ustalono: poczucie krzywdy, chęć pozbycia się świadka, motywy erotyczne.

Badania własne: problem, metoda, wyniki

Niewielkim przyczynkiem do powyższej tematyki jest prezentacja wyników badań autorki, dotyczących sprawców zabójstw z motywów seksualnych. Stanowi ona wycinek szerszego problemu badawczego, który można zawrzeć w treści następującego pytania: *Czy możliwe jest stworzenie syndromu(ów) prehomicydalnego (prehomicydalnych), czyli zespołu cech osobowościowych i sytuacyjnych, które występują w różnych układach, poprzedzają i niejako warunkują popełnienie zbrodni zabójstwa?* (Czerwińska, 1997, 1998).

Celem poniższej części artykułu jest prezentacja i analiza następujących zmiennych charakterystycznych dla wybranej grupy sprawców: uwarunkowania środowiskowe i biologiczne, osobowościowe tło motywacyjne, sytuacyjne tło motywacyjne (zewnętrzne czynniki usposabiające do popełnienia czynu przestępczego) oraz czyn i właściwości procesów motywacyjnych.

W 1997 roku metodą obserwacji pośredniej przeprowadzono analizę dokumentacji, w trakcie której wykorzystano dane zawarte w opiniach sądowo-psychologicznych sprawców zabójstw, sporządzonych w latach 1986–1996 w Zakładzie Patologii Społecznej Kliniki Psychiatrii Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dodatkowo poddano analizie akta sądowe, udostępnione w Instytucie Ekspertyz Sądowych w Krakowie w ramach projektu badawczego pt.: *Typowanie sylwetki psychofizycznej nieznanego sprawcy zabójstw*.

Narzędziem badawczym służącym do realizacji przyjętej metody był kwestionariusz, którego pytania (twierdzenia) pokrywały się z klasycznym wywiadem klinicznym, stosowanym do badania osób, które naruszyły porządek prawny. Uwzględniono w nim następujące dane dotyczące sprawców zabójstw:

1. dane personalne, w tym cechy społeczno-demograficzne,
2. środowisko rodzinne oraz warunki wychowawcze, w jakich przebiegały rozwój i dojrzewanie badanych,
3. urazy o obciążenia biologiczne,
4. wczesny rozwój psychofizyczny,
5. objawy i stopień nieprzystosowania w okresie dzieciństwa, dojrzalszości i dorosłości,
6. rozwój seksualny i życie seksualne,
7. dane dotyczące rodziny założonej przez sprawcę oraz środowiska pozarodzinnego w dorosłości,
8. cechy osobowościowe badanych,

9. zmienne sytuacyjne, na tle których doszło do popełnienia zbrodni (parametry czasowe sytuacji, cechy sytuacji trudnej, frustrowane i deprywowane potrzeby psychologiczne i biologiczne),
10. dane dotyczące czynu,
11. dane o ofierze.

Analizę statystyczną przeprowadzono za pomocą pakietu statystycznego SPSS. W celu wyłonienia pewnych podgrup zmiennych, które miały składać się na poszukiwany syndrom (syndromy) zastosowano analizę skupień – technikę k-means. Wyodrębniono trzy skupienia różniące się od siebie na poziomie statystycznie istotnym $p < 0,05$.

W konsekwencji powstały trzy syndromy: pierwszy ujmuje cechy sprawcy socjopatycznego, drugi cechy sprawcy psychopatycznego, popełniającego zbrodnię z motywów seksualnych oraz trzeci sprawcy sytuacyjnego, dokonującego czynu na tle sytuacji trudnej.

Zebrany materiał empiryczny dotyczył grupy 64 osób, spośród których wyłoniono **10 sprawców zabójstw na tle seksualnym** (najogólniej rzecz ujmując sprawcy z motywów seksualnych „tworzą” całe skupienie drugie – 7 osób, natomiast 3 z nich znalazło się w skupieniu pierwszym).

Jeśli chodzi o badania psychologiczne, to sprawcy byli badani zestawem następujących technik psychometrycznych: Skalą Inteligencji Wechsler-Belluve (WAIS), Kwestionariuszem Buss-Durkee (SABD), Testem MMPI, Kwestionariuszem Osobowości Eysencka, Testem Uzupełniania Zdań Sacksa i Sidney oraz baterią testów do diagnozy uszkodzeń ośrodkowego układu nerwowego (Bender-Gestalt, Graham-Kendall, Benton).

Podgrupę sprawców zabójstw z motywów seksualnych tworzyło 10 osób płci męskiej, co stanowi około 16% ogółu sprawców. Były to osoby młode – pomiędzy 17–30 rokiem życia, zazwyczaj wolnego stanu cywilnego i nie pozostające w stałych związkach nieformalnych.

Ogólnie oceniając warunki wychowawcze, w których przebiegał rozwój i dojrzewanie badanych uwzględniono te czynniki, które opisywały klimat emocjonalny w rodzinie, stopień akceptacji, system kar i nagród w procesie wychowawczym, związki uczuciowe badanych z otoczeniem społecznym, wzorce agresywnego zachowania się w rodzinie i poza nią oraz występowanie patologii społecznych. Warunki wychowawcze oceniono tutaj jako korzystne lub umiarkowanie niekorzystne z wyjątkiem 1 sprawcy, którego proces socjalizacji przebiegał w skrajnie niekorzystnej atmosferze.

Podobnie oceniono stopień nasilenia urazów i obciążeń biologicznych wśród badanych. Chodziło tutaj o występowanie takich zmiennych, jak: alkoholizm, psychozy, padaczka, uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego oraz przypadki niedorozwoju w najbliższej rodzinie sprawcy, urazów w czasie ciąży i podczas porodu oraz urazów i zaburzeń sprawcy zarówno w dzieciństwie, okresie dojrzewania jak i dorosłości (np. urazy głowy, choroby z odczynem oponowo-mózgowym, drgawki, sinica, zaburzenia nerwicowe i psychotyczne). Jeśli chodzi o ogólną ich ocenę, to były one umiarkowanie nasilone, natomiast ich znacznego nasilenia nie stwierdzono u żadnego ze sprawców.

Rozwój psychofizyczny w dzieciństwie badanych był zróżnicowany: prawidłowy lub zaburzony. Na jego ocenę złożyło się tempo rozwoju, ewentualna nadpobudliwość psychoruchowa oraz zachowania w sytuacjach trudnych (lękowo-ucieczkowe, agresywno-impulsywne, zrównoważone).

Ogólna ocena nieprzystosowania społecznego wśród badanych także była zróżnicowana: od nieprzystosowania w stopniu znacznym do braku jakichkolwiek jego symptomów. Najczęstszymi przejawami nieprzystosowania w dzieciństwie były wagary, natomiast w wieku dojrzewania i dorosłości nadużywanie alkoholu oraz dewiacje seksualne. Oprócz tego badani często zmieniali pracę a także charakteryzował ich brak przystosowania do życia rodzinnego. Sprawcy ci nie byli karani w okresie nieletniości oraz nie dokonywali wcześniej czynów agresywnych.

Do cech osobowościowych wyróżniających badanych należały: duża potrzeba dominacji, nieufność i podejrzliwość w stosunku do otoczenia, nieadekwatna samoocena (najczęściej zaniżona), słaba internalizacja norm, chłód emocjonalny, niewykształcenie uczuciowości wyższej, niski stopień samokontroli.

Poziom agresji i jej ukierunkowanie był zróżnicowany, ale najczęściej przejawianym typem zachowania agresywnego była wrogość. Nie stwierdzono w opisywanej grupie osoby o osobowości nieagresywnej bądź skrajnie agresywnej.

Jeśli chodzi o zaburzenia psychiczne, to w tej grupie sprawców oprócz zaburzeń osobowości: psychopatii, charakteropatii i socjopatii stwierdzono zaburzenia seksualne dotyczące popędu seksualnego, który najczęściej był wzmożony oraz występowanie dewiacji seksualnych, takich jak: pedofilia, ekshibicjonizm, nekrofilia, nekrosadyzm, zoofilia, podglądactwo.

Analizując sytuacyjne tło motywacyjne, czyli zewnętrzne czynniki predestynujące do dokonania przestępstwa należy zaznaczyć, iż mogą one mieć charakter dwojakiego rodzaju. Mogą to być sytuacje trudne o charakterze obiektywnym, z drugiej strony natomiast chodzi o grupę czynników związanych z funkcjonowaniem i stanem osobowości w obliczu deprywacji i frustracji biologicznych i psychologicznych potrzeb jednostki.

Jeśli chodzi o parametry czasowe sytuacji, na tle której doszło do popełnienia zbrodni, to w tej grupie sprawców można zauważyć duże zróżnicowanie, najczęściej mamy tutaj do czynienia z sytuacją ciągłą (*jednostka podlegała długotrwałemu działaniu sytuacji trudnej*), nagłą (*w krótkim czasie przed czynem elementy tej sytuacji zadziałały jako przyczyna*), natomiast w żadnym z przypadków czyn nie pozostawał w związku z sytuacją nagłą – „spustową” agresji (*jednostka podlegała długotrwałemu działaniu sytuacji trudnej, natomiast sytuacja nagła pełniła jedynie rolę czynnika spustowego agresji*).

Najczęściej występującą sytuacją trudną było utrudnienie czynności, frustracja, dotycząca potrzeby znaczenia, dominacji, podtrzymania własnej wartości oraz potrzeby akceptacji i uznania.

Osobowościowe i sytuacyjne tło motywacyjne miało wpływ na stopień uformowania się motywów bezpośrednich czynu.

Motywy bezpośrednim czynu w badanej populacji był motyw seksualny, natomiast motywami współwystępującymi: motyw ekonomiczny, pozbycia się świadka, poczucie krzywdy i zagrożenia, motyw erotyczny.

W opisywanej grupie sprawcy zazwyczaj planowali zbrodnię a jej popełnienie nie pozostawało w żadnym związku z ewentualną kłótnią czy awanturą. Ofiarami były kobiety, obce sprawcy czasami nowo poznane, do których przejawiał on obojętny stosunek emocjonalny. Wśród badanych nie stwierdzono niepoczytalności w rozumieniu art. 25 par. 1 k.k., czyli okoliczności wyłączającej winę, polegającej na „braku możliwości rozpoznania znaczenia swego czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, który

zachodzi w chwili czynu i spowodowany jest niedorozwojem umysłowym, chorobą psychiczną lub innym zakłóceniem czynności psychicznych” (Gardocki, 1995, s. 125)

Reasumując, przedstawione wyniki badań są potwierdzeniem szeregu wcześniejszych podejść empirycznych do problematyki poruszanej w niniejszym opracowaniu.

Wnioski

W przypadku sprawców zabójstw na tle seksualnym kluczową rolę w etiologii zbrodni odegrały zaburzenia osobowości, w tym zaburzenia sfery seksualnej, natomiast czynniki sytuacyjne nie stanowiły głównej determinanty zachowania przestępczego.

Pomimo względnie korzystnych warunków środowiskowo-wychowawczych i bardzo niskiej częstotliwości występowania urazów i obciążeń biologicznych u sprawców tych wykształciła się osobowość nieprawidłowa – **psychopatyczna**.

Populację tę charakteryzowało szereg zaburzeń w życiu seksualnym oraz występowanie dewiacji seksualnych. Sprawcy ci mieli ogromną potrzebę dominacji (notorycznie sfrustrowaną), byli chłodni uczuciowo, ich interioryzacja norm był słaba.

Najczęściej występującą sytuacją kryminogenną było utrudnienie czynności – frustracja, a niezaspokojoną potrzebą, potrzeba znaczenia i dominacji oraz podtrzymania własnej wartości. Motyw bezpośredni czynu, seksualny był ściśle związany z zaburzeniami tej właśnie sfery u sprawcy.

Jak słusznie zauważa J.K. Gierowski (1989) w grupie sprawców z motywów seksualnych duże znaczenie odgrywał wysoki poziom neurotyzmu, który współwystępował z introwersją, co w konsekwencji powodowało kumulowanie napięcia emocjonalnego i warunkowało występowanie takich cech temperamentalno-charakterologicznych, jak: apatyczność, lękliwość, sztywność, pesymizm, powściągliwość i nietowarzystwość.

Na skutek osłabionych kontaktów emocjonalnych z otoczeniem, przy braku umiejętności korzystania z własnych doświadczeń oraz nieprzestrzeganiu norm społeczno-moralnych u sprawców występowały znacznie nasilone trudności adaptacyjne. Przy wysokim poziomie egocentryzmu, niedojrzałości emocjonalnej oraz rozwiniętej potrzebie dominacji, jednocześnie sprawcy ci wykazywali tendencję do bierności i zależności, co w konsekwencji zaburzało ich obraz własnej osoby. Oprócz tego charakteryzował ich chłód emocjonalny, całkowity brak syntonii z otoczeniem. Z drugiej strony uaktywniała się u nich sfrustrowana potrzeba potwierdzenia własnego znaczenia, dominacji co przy bierno-zależnym stylu funkcjonowania oraz poczuciu mniejszej wartości powodowało brak zgodności między idealnym a realnym obrazem własnej osoby. Stanowiło to dodatkowe źródło napięć i konfliktów emocjonalnych. (Gierowski, 1989, s. 116 i inn.).

W końcu rozważań należy zaznaczyć, iż w żadnej grupie sprawców zbrodni zabójstwa nie można dopatrzeć się tak jednoznacznej i ścisłej zależności między osobowością sprawcy a czynem przestępnym, jak w przypadku zabójstw na tle seksualnym.

Sformułowanie wniosków praktycznych dotyczących prewencji czy terapii w przypadku sprawców zabójstw na tle seksualnym jest zadaniem bardzo trudnym, ze względu na dwa ograniczające czynniki.

Pierwszy z nich dotyczy specyfiki przejawianych zaburzeń (w szczególności dewiacji seksualnych – parafilii) jak i niejednoznacznej, niejasnej ich etiologii, co wiąże się często z niezrozumiałością motywów działania sprawców oraz niewielką praktyczną

możliwością przewidzenia popełnienia przestępstwa, natomiast drugi – ze względów metodologicznych.

Zaburzenia seksualne mogą być wywołane przez czynniki biologiczne, konflikty intrapsychiczne, interpersonalne oraz współdziałanie tych czynników.

Ogólnie rzecz ujmując, przyczyn tych zaburzeń można upatrywać w predyspozycji biologicznej (zaburzenia hormonalne, patologiczny zapis EEG), która ujawnia się na skutek urazów psychicznych, np. maltretowania w dzieciństwie. Na uwagę zasługują poglądy szkoły psychoanalitycznej oraz teoria uczenia się. Teoria psychoanalityczna tłumaczy występowanie parafilii jako wyniku fiksacji rozwoju psychoseksualnego bądź sposobu zapobiegania lękowi kastracyjnemu, natomiast według teorii uczenia się ich przyczyną jest warunkowanie instrumentalne w dzieciństwie, gdy po dewiacyjnym zachowaniu wystąpiło wzbudzenie seksualne (Kaplan, Sadok, 1995).

Mając na uwadze względy metodologiczne należy podkreślić, iż mała liczebność badanej populacji uniemożliwia przeprowadzenie innego postępowania badawczego tzn. bardziej szczegółowej analizy statystycznej wewnątrz opisywanej grupy.

Najbardziej uprawnione byłoby tutaj zastosowanie metod jakościowych i uwzględnienie szerokiej interpretacji psychologiczno-psychopatologicznej każdego ze sprawców. Natomiast uogólnianie wyników pochodzących z tak małej ilościowo próby badawczej jest raczej ryzykowne i interpretacja może odbywać się jedynie na powierzchniowym poziomie.

Mimo powyższych ograniczeń można stwierdzić, iż działania terapeutyczno-resocjalizacyjne w przypadku sprawców zabójstw z motywów seksualnych powinny być ukierunkowane na zniwelowanie konkretnych zaburzeń osobowości, stale utrzymującego się napięcia wywołanego przez konflikty wewnętrzne (lęk, depresja, napięcie emocjonalne nasilające zachowania dewiacyjne).

Działania te mogą obejmować psychoterapię psychoanalityczną, behawioralną, terapię awersyjną oraz farmakoterapię, np. leczenie antyandrogenami w celu zmniejszenia popędu seksualnego. Przynoszą one jednak niewielką poprawę, gdyż aktywność seksualna sprawców zazwyczaj ma charakter kompulsywny, co powoduje, że nie są oni w stanie opanować swych impulsów i zaniechać zachowań dewiacyjnych. Często zdarza się, że po okresie remisji pojawiają się one na nowo i pacjenci okazują się niezdolni do samokontroli w tej dziedzinie.

Jeśli chodzi o nieletnich przestępców na tle seksualnym (niekoniecznie zabójców), to można przytoczyć dwie propozycje oddziaływań terapeutyczno-resocjalizacyjnych: F.H. Knopp i S. Lane i P. Zamora (Pospiszyl, 1998).

F.H. Knopp (1982 za Pospiszyl, 1998) proponuje następujące kroki (przede wszystkim w stosunku do sprawców pedofilijnych):

- terapię rodzinną,
- edukację seksualną,
- rozwijanie empatii,
- rozwijanie umiejętności komunikowania własnych stanów emocjonalnych,
- kształtowanie umiejętności nieagresywnego zachowania się w sytuacjach trudnych,
- umiejętność radzenia sobie z przykrymi zdarzeniami życiowymi, np. urazy, krzywdy w dzieciństwie,
- przygotowanie do prowadzenia dziennika na temat własnych tęsknot, lęków, fantazji,
- kształtowanie umiejętności niekoncentrowania świadomości na urazach z przeszłości,

- podwyższanie ogólnego poziomu wykształcenia,
- informowanie o konsekwencjach wynikających ze zróżnicowanych ról seksualnych z uwzględnieniem prawidłowych i dewiacyjnych zachowań seksualnych.

S. Lane i P. Zamora (1964, za Pospiszyl, 1998) wyróżniają 5 etapów postępowania terapeutyczno-resocjalizacyjnego opartych na psychoanalizie.

Są to:

- badanie czynników wypartych ze świadomości, które stanowią podświadome motywy przestępstwa,
- ustalenie cykli nasilania się agresji i zachowań seksualnych, uświadamianie ich i nauczanie sublimacji przejawianych skłonności,
- rozwiązywanie podświadomych konfliktów, wynikających z urazów psychicznych,
- nauczanie właściwych sposobów zachowania w sytuacjach społecznych,
- kształtowanie umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie po zakończeniu izolacji.

W końcu rozważań należy zaznaczyć, iż wdrażanie programu Intensywnej Przemiany Przestępców Seksualnych (Pospiszyl, 1998) przynosi pożądane efekty w wielu placówkach resocjalizacyjnych, przykładowo w Stanach Zjednoczonych, które przeznaczone są tylko do resocjalizacji nieletnich przestępców seksualnych. Osobne umieszczanie tych sprawców gwarantuje przede wszystkim eliminację szykanów ze strony współosadzonych, co ma istotny wpływ na możliwości i osiągnięcia w zakresie terapii i resocjalizacji.

Z drugiej strony nader istotne wydaje się ukierunkowanie działań profilaktycznych na aspekt wiktymologiczny. W tej grupie sprawców nierzadko mamy do czynienia ze ścisłą zależnością między zachowaniem ofiary a przestępstwem. Posługując się klasyczną typologią ofiar zaprezentowaną przez B. Mendelsohna (cyt. za Leszczyński, 1992, s. 201) można stwierdzić, iż w przypadku zabójstw na tle seksualnym mamy do czynienia z ofiarami mniej winnymi, niż sprawca, np. ofiary własnej ignorancji oraz z ofiarami winnymi w stopniu równym winie sprawcy, np. ofiary prowokujące lub nie zachowujące ostrożności.

Zdaniem J. Leszczyńskiego (1992), E. Kędry (1976), B. Hołysta (1966) w licznych wypadkach ofiary przyczyniły się swoim lekkomyślnym bądź prowokującym zachowaniem do faktu popełnienia przestępstwa przez sprawcę. Miało to miejsce przede wszystkim w wypadkach picia alkoholu przez ofiarę wraz ze sprawcą, nawiązywania przygodnych znajomości, udawania się ze sprawcą w nieznane lub odludne miejsca. Badania J. Leszczyńskiego (1992) potwierdziły tezę, iż szczególnie narażone są na tego rodzaju zabójstwa osoby trudniące się prostytutką.

Jak zasygnalizowano wcześniej, strona empiryczna niniejszego artykułu zawiera pewne mankamenty, związane przede wszystkim z małą liczebnością próby badawczej. Uniemożliwia to sformułowanie dalej idących wniosków i uogólnień, jednak stanowić może skromny przyczynek do dalszych dociekań zarówno teoretycznych, jak i empirycznych nad fenomenem przestępstw gwałtownych na tle seksualnym, ze szczególnym uwzględnieniem zabójstw.

Bibliografia

- Czerwińska, E. (1997), Syndrom prehomicydalny – próba analizy psychologicznej. Kraków: Instytut Psychologii UJ (niepublikowana praca magisterska).
- Czerwińska, E. (1998), Syndrom prehomicydalny – próba analizy psychologicznej. [w:] Urban, B. (Red.) *Problemy współczesnej patologii społecznej*. Kraków: Wyd. UJ.
- Czerwiński, A. Gradoń, K. (2001), *Seryjni mordercy*. Warszawa: Wyd. Muza S.A.
- Gardocki, L. (1995), *Prawo karne*. Warszawa: Wyd. C.H. Beck.
- Gierowski, J.K. (1989), *Motywacja zabójstw*. Rozprawa habilitacyjna. Kraków: Akademia Medyczna im. Mikołaja Kopernika.
- Gierowski, J.K. (1985), Nekrosadyzm jako motyw wielokrotnego zabójstwa. *Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne*. T. 16, Warszawa: PWN.
- Gierowski, J.K., Godlewski, J., Heitzman, J., Szymusik, A. (1996), Problemy kompetencyjne w opiniowaniu w sprawach o przestępstwa na tle seksualnym. [w:] Gierowski, J.K., Szymusik, A. (Red.), *Opiniowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie*. Kraków, Collegium Medicum UJ.
- Gierowski, J.K., Heitzman, J., Szymusik, A. (1994), Sprawcy zabójstw na tle seksualnym – psychopatologia, osobowość, motywacja. *Palestra* nr 1–2.
- Gierowski, J.K. (1988), Osobowość i procesy motywacyjne sprawców zabójstw seksualnych. *Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne*, 19.
- Godlewski, J. (1988), Przypuszczalne czynniki ryzyka nielegalnych i groźnych zachowań seksualnych. [w:] Sobkowiak, J., Milewska, E., Gordon, T. (Red.), *Problemy detencji psychiatrycznej*. Warszawa: Wyd. PTP.
- Gromska, J. (1992), Ocena sylwetek psychicznych sprawców gwałtów oraz sprawców zabójstw. [w:] Gierowski, J.K., Majchrzyk Z. (Red.), *Psychopatologia zabójstw*. Warszawa: Wyd. PTP.
- Grubin, Don. (1994), Sexual Murder. *British Journal of Psychiatry*, 165, s. 624–629.
- Gurgul, J. (1982), Mord z lubieżności. Referat wygłoszony na posiedzeniu naukowym w Zakładzie Seksuologii i Patologii Więzi Międzyludzkich CMKP.
- Hanausek, T. (1980), *Zabójstwa seksualne – problemy teoretyczne*. Warszawa.
- Hołyst, B. (1966), Usiłowanie zabójstwa – problem techniczny czy psychologiczny. *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 3.
- Imieliński, K. (1986), *Zarys seksuologii i seksiatrii*. Warszawa.
- Kaplan, H.I., Sadok, B.J. (1995), *Psychiatria kliniczna* (Red.) Sidorowicz, S. Wrocław.
- Kędra, E. (1976), Rola ofiary w genezie zabójstwa o motywie seksualnym. *Problemy kryminalistyki*, 121–122.
- Knopp, F.H. (1982), *Remedial Intervention in Adolescent Sex Offenders. Nine Programs Descriptions*. New York: Safer Society Press.
- Kocowski, T. (1982), *Potrzeby człowieka. Koncepcja systemowa*. Wrocław: Ossolineum.
- Lane, S., Zamora P. (1984), A Method of Treatening the Adolescent Sex Offender. [w:] Mathias, R. (Red.), *Violent Juvenile Offenders. An Anthology, National Council on Crime and Delinquency*. New York.

- Leśniak, E. Leśniak, R. (1974), Zabójstwa na podłożu seksualnym. [w:] *Materiały VI Szczecińskiego Sympozjum Naukowego: Aspekty kryminalistyczne i sądowo-lekarskie przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu oraz mieniu*. Szczecin.
- Leśniak, E. Leśniak, R. (1983), *Psychiatryczne i psychologiczne problemy orzecznictwa w przestępstwach seksualnych*. Materiały z II Ogólnopolskiej Konferencji nt. *Współpraca psychologiczno-psychiatryczna w ekspertyzach sądowych*. 27–29 V 1982, Katowice.
- Leszczyński, J. (1992), *Zabójstwa na tle seksualnym w Polsce. Studium kryminologiczne*. Warszawa: Wyd. Prawnicze.
- Lew-Starowicz, Z. (1988), *Seksuologia sądowa*. Warszawa: Wyd. Prawnicze.
- Majchrzyk, Z. (2001), *Nieletni, młodociani i dorośli sprawcy zabójstw. Analiza procesów motywacyjnych i dyspozycji osobowościowych*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Morusiewicz, S. (1981), Psychologiczne uwarunkowania zabójstw, [w:] Stanik, J.M. (Red.), *Z problematyki pracy biegłego sądowego psychologa*. Katowice.
- Pospiszyl, K. (1998), *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*. Warszawa: Wyd. Akademickie Żak.
- Sławik, K. (1996), *Współczesny sprawca przestępstwa*. Szczecin: Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Wolska, A. (1981), Psychologiczne wyznaczniki zabójstw. Niepublikowana praca doktorska, Poznań.
- Wolska, A. (2001), *Model czynników ryzyka popełnienia zabójstwa*. Szczecin: Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego.

Ewa CZERWIŃSKA

Sexual Murder

Summary

Little is known about men who kill in a sexual context. The central problem of this paper is the analysis of the motivation background of sexual homicide. That is a part of the major research problem, that has concerned the pre-homicide syndromes: the situational and personality factors, that cause to homicide).

The main reasons of criminal behaviour in the group of sexual murderers are personality and sexual disorders. In paper presents some proposals of treatment with sexual homicides.